

Identitet och mediala diskurser: En fallstudie om hur kvinnor med erfarenheter av direkt patriarkalt våld upplever sin identitet i samband med våldserfarenheterna och mediala diskurser.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för globala studier
Examensarbete i Socialantropologi
HT-12

Handledare: Kerstin Sundman
Författare: Maria Gelotte

ABSTRACT

Denna fallstudie tar upp enskilda kvinnors upplevelser i samband med mediala diskurser och identitet utifrån deras position som tidigare utsatta för direkt patriarkalt våld. Vissa diskursiva begrepp diskuteras, exempelvis 'offer'. Centralt för respondenterna är att *inte* identifiera sig med dessa termer.

Våldserfarenheterna har påverkat samtliga respondenter och det präglar hur de förhåller sig till diskursiva termer. Arbetet visar även hur psykiskt patriarkalt våld och medial dold disciplinering får direkta fysiska konsekvenser för utsatta kvinnor, vilket jag kopplar till biopower.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INTRODUKTION

1. 1. INLEDNING	4
1. 2. BAKGRUND	4-6
1. 3. PROBLEMFÖRMULERING	6-7
1. 4. SYFTE	7
1. 5. AVGRÄNSNINGAR	7
1. 6. FORSKNINGSFRÅGOR	7-8
1. 7. DISPOSITION	8

2. METOD

2. 1. VAL AV METOD	9
2. 2. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	9-10
2. 3. PRESENTATION AV RESPONDENTERNA	10-11
2. 4. VAL AV ANALYSMETOD	11
2. 5. ETISKA FORSKNINGSPRINCIPER	11-12

3. TEORI

3. 1. VETENSKAPSSYN	13
3. 2. BEGREPP	13-15
3. 3. TIDIGARE FORSKNING	15-18

4. RESULTAT OCH TOLKNING

4. 1. OMGIVNING	19-20
4. 2. MEDIA	20-21
4. 3. DISKURSIVA BEGREPP	21-24
4. 4. IDENTIFIKATION	24-25
4. 5. BIOPOWER	25-26

4. ANALYS 27-28

5. REFLEKTION OCH SLUTDISKUSSION

5. 1. REFLEKTION	29
5. 2. SLUTDISKUSSION	29-30

KÄLLHÄNVISNINGAR

KAPITEL 1 – INTRODUKTION

1. 1. INLEDNING

...jag har inte en bild av mig själv som stämmer överens med hur samhällets bild är alltid av personer som har upplevt detta /.../ därför blir det ganska otäckt för mig att gå in och berätta för då känns det som om någon annan har tolkat vem jag är utifrån den historien, på ett sätt som jag inte har godkänt.

Mediala diskurser utmålar ofta kvinnor som offer, sexuella och/ eller skönhetsobjekt och barnpassare/ mödrar. I förhållande till hur män framställs i media är det sällan som kvinnor visas som politiker, makthavare, arbetare, sakkunniga (European Womenlobby 2006:98-100). Med feministisk utgångspunkt använder jag framöver termen ”patriarkalt våld” som syftar på uppfattningen att världen generellt sett styrs av män, av patriarkat. Det innebär en orättvis maktfördelning mellan kön som tar sig uttryck både direkt och strukturellt. Enligt normen har patriarkatet företräde; vilket exemplen ovan visar på. Kön – som jag ser som socialt konstruerat genus – blir ofta stereotyper medialt sett, med skeva representationer som följd. Citatet ovan speglar detta tolkningsföreträde.

Mörkertalet för hur många kvinnor som utsätts för mäns direkta våld i Sverige är stort. Vissa talar om att en siffra kan nås genom att multiplicera antalet anmälda fall med fyra, men även den siffran kan vara i underkant. Drygt 24 000 fall av misshandel mot kvinnor polisanmälades år 2005 och i ca 75% av dessa fall var gärningsmannen någon de känner (Eliasson & Ellgrim 2006:28). Det är alltså ett vanligt förekommande fenomen; alla känner vi förmodligen någon som har varit utsatt eller som har våldfört sig på någon annan. Trots det upplever jag att kvinnor med våldserfarenheter oftare *omtalas* än tilltalas. Det är sällan kvinnors egna erfarenheter av patriarkalt våld tas upp i den gängse diskursen. Detta visar på ett tolkningsföreträde, vilket bekymrar mig. Därför har jag i denna fallstudie intervjuat kvinnor med tidigare våldserfarenheter för att undersöka hur de själva kan uppleva den mediala diskursen och vad det kan få för konsekvenser för deras självbild och identitet.

1. 2. BAKGRUND

Mäns våld mot kvinnor beskrivs av bland annat FN och inom feministisk teori som ett patriarkalt våld. Det syftar till att upprätthålla den asymmetriska relationen mellan könen där kvinnor underordnas

män. År 1993, med tillägg 1995, antog FN en deklaration om *våld mot kvinnor*, definierat som:

Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet. (citerat i Johnsson-Latham 2008:21)

Detta våld förekommer överallt och globalt sett har "...våld mot kvinnor och flickor skördat fler offer än alla väpnade konflikter under 1900-talet, de två världskrigen inberäknade." (Ibid. 19). En uppskattning är att ca 3.5 miljoner kvinnor och flickor dödas av patriarkalt våld varje år (Ibid. 21). För drygt tio år sedan gjordes en undersökning i Sverige som visade att 46% av alla kvinnor i Sverige har erfarit patriarkalt våld efter sin 15-årsdag, 12% hade varit utsatta det senaste året och drygt var tredje kvinna har minst en gång efter sin 15-årsdag blivit utsatt för sexuellt våld av en man (Lundgren et al 2001:8). Samma undersökning konstaterar också att det inte tycks finnas några frizoner för kvinnor eftersom våldet utövas av män i kvinnors omgivning. Vidare konstateras att det patriarkala våldet sker både i det offentliga och privata rummet (Ibid. 73-74). "Vardagsvåld" i heterosexuella relationer, det vill säga oftast i hemmen och inom familjen, är den vanligaste formen, både globalt och nationellt (Ibid. 22). Just uttryck som "våld i hemmen" var länge den allmänna benämningen på patriarkalt våld – på grund av ovilja hos de beslutande kretsarna att peka ut män (Ibid. 28).

Det patriarkala våldet sker även på en strukturell nivå. Bourdieu kallar det 'symboliskt våld' då det bidrar till upprätthålla ojämlika relationer mellan könen, vilket antas vara den naturliga ordningen (Bourgeois & Schonberg 2009:17).

Media bidrar till att upprätthålla dessa ojämlika normer genom att fokusera på vissa nyheter framför andra och vara tongivande för hur vissa begrepp uttrycks i den allmänna diskursen. I en rapport från europeiska kvinnolobbyn (2006) tydliggörs hur kvinnofientliga nyheter, reklam, musik och andra liknande medier är. I europeiska nyheter är det mer än dubbelt så vanligt att kvinnor (och inte män) framställs som offer. Kvinnor framställs utifrån sin familje- eller livssituation tre gånger så ofta som män. Statistik visar att inom reklam för hushållsarbete representerar kvinnorna 60% och i reklam i allmänhet framställs kvinnor ofta som sexuella objekt, mer än dubbelt så ofta är kvinnor (halv-) nakna i jämförelse med män. Ett annat exempel kommer från videospelet Grand Theft Auto där spelare kan ha sex med prostituerade kvinnor för att sedan slå ihjäl dem (European Womenlobby 2006:98-100).

Wies & Haldane redogör för hur mäns våld mot kvinnor (gender-based violence) har tagits upp inom antropologin. De visar att våld och konflikter har studerats av antropologer sedan första hälften av 1900-talet. Däremot fanns inga särskilda studier av patriarkalt våld eftersom det inte var förrän på 1970-talet som det i de flesta samhällen sågs som ett kulturellt fenomen (Wies & Haldane 2011:4). Två texter som banade väg för temat inom antropologi är "Family Violence in Cross- Cultural Perspective" av David Levinson (1989) och "Domestic Violence in Oceania" av Dorothy Counts (1990). Sedan dess har många antropologer studerat könsrelaterat våld i olika former såsom mäns våld mot kvinnor i nära relationer, detta utifrån olika infallsvinklar eftersom temat är brett och tvärvetenskapligt; exempelvis medicinsk och politisk antropologi (Ibid. 5).

Vidare menar Wies & Haldane (2011) att samtida antropologisk litteratur kring temat baseras på främst två byggstenar; dels att tolka utifrån perspektivet att våldet är strukturellt, dels att bibehålla en kulturrelativistisk syn men utan att ursäktat våld. Det första är en koppling till Farmers definition av strukturellt våld; att se relationen mellan individen och de maktstrukturer som omger denne. Det syftar inte till att förminska den enskildes våldserfarenheter; tvärtom förspråkar det att se hur individens trauma formas i en kulturell kontext (Ibid. 7).

1. 3. PROBLEMFÖRMULERING

Patriarkalt våld är, som jag visat i inledningen och bakgrunden, ett globalt fenomen. FN med flera visar att detta fenomen är problematiskt med ytterst allvarliga följder. Därav mitt val av uppsatstema eftersom det är ett ständigt aktuellt ämne, på både global och lokal nivå.

Strang skriver att det är både konstruktivt och fascinerande att studera hur människor ser på frågor rörande identitet och representation. Många antropologer arbetar med att förstå de identitetsskapande processerna (Strang 2009:139). Feministisk antropologi kopplar dessutom detta till makt, eftersom makt påverkar människor och deras utrymme för identitetsskapande (Geller & Stockett 2006:11). Därför är det intressant att fokusera på identitetsskapande i samband med patriarkalt våld. Som inledningen och bakgrunden visar, har media stort inflytande över vilka bilder, begrepp och diskurser som råder i ett givet sammanhang. Därför kan mediala diskurser vara en bra ingång för en studie. Ytterligare en avgränsning på temat patriarkalt våld är att fokusera på kvinnor som har varit utsatta för direkt våld. Tillsammans kan dessa avgränsningar spegla en liten del av hur identitet kan skapas och upplevas i

samband med erfarenheter av direkt patriarkalt våld.

Det finns mycket skrivet om patriarkalt våld inom olika discipliner – däremot har jag knappt funnit tidigare forskning inom det antropologiska fältet som sammankopplar mediala diskurser, identitet och erfarenheter av patriarkalt våld. Särskilt inte utifrån intervjustudier baserade på kvinnor med våldserfarenheter som ligger ca tio år bakåt i tiden.

Med avstamp i tidigare resonemang kring den antropologiska relevansen för temat 'patriarkalt våld' ämnar jag därför spinna vidare på temat och korskoppla till olika mediala diskursers (eventuella) påverkan. Det jag avser att undersöka är hur identiteten har förändras – jag utgår ifrån att den har förändrats på ett eller annat sätt, i varierande grad – för enskilda kvinnor som har varit utsatta för direkt patriarkalt våld. Detta med fokus på termer som brottsoffer, offer och agent för att se om dessa termer påverkar identifikationsprocessen.

1. 4. SYFTE

Syftet är att undersöka hur kvinnors identitet kan påverkas av erfarenheter av direkt patriarkalt våld.

1. 5. AVGRÄNSNINGAR

Min avgränsning är en fallstudie med syfte att undersöka hur kvinnor med tidigare erfarenheter av direkt patriarkalt våld förhåller sig till termer som brottsoffer, offer och agent. En viss tid bör ha förflutit för mina respondenter sedan de var utsatta för våldet. Tidsaspekten har jag med för att se hur erfarenheter av patriarkalt våld kan påverka identiteten flera år senare.

För att kunna jämföra respondenters svar fokuserar arbetet på en nationell kontext. Respondenterna bör därför ha levt större delen av sina liv i Sverige då de kan antas dela vissa kontexter och referensramar.

1. 6. FORSKNINGSPRÅG

- Hur upplever kvinnor med erfarenheter av direkt patriarkalt våld att det blir bemötta av sin

omgivning och av sociala institutioner i samband med våldserfarenheterna?

- Hur relaterar de till begrepp som brottsoffer, offer, överlevare och agent/aktörskap? Finns det något samband med hur de ser på sin identitet/ sig själva, i så fall hur?
- Hur upplever de att normativa diskurser och våldserfarenheten/arna har påverkat dem att anta och/ eller få en viss identitet?
- Finns det något samband mellan psykisk misshandel och biopower?

1. 7. DISPOSITION

Första kapitlet introducerar uppsatsens ämne. Andra kapitlet tar upp metod, tillvägagångssätt och etiska principer. Sedan följer teorikapitlet, vilket tar upp feministisk antropologi och redovisar relevanta teorier och begrepp. Nästa kapitel består av fem delkapitel som visar olika aspekter av mediala diskurser, identitet och biopower i relation till respondenternas våldserfarenheter. Kapitel fem är analys och kapitel 6 är reflektion, slutdiskussion och sammanfattning.

KAPITEL 2 – METOD

2. 1. VAL AV METOD

Mitt val av intervjumetod är kvalitativa semi-strukturerade intervjuer (Halvorsen 1992:85-86). Frågor och prompts bildar ett löst ramverk genom vilka intervjuens olika teman 'prickas av', samtidigt som det finns utrymme för respondentens berättelse och upplevelser (DeWalt & DeWalt 2011:139-140).

Jag har även skriftliga intervjuer; frågeundersökningar med öppna frågor (Esaiasson et al 2012:228-229). Respondenterna i den skriftliga undersökningen fick samma frågor att besvara som ingick i intervjuguiden till samtalsintervjuerna. Syftet var att få ett snarligt underlag för att kunna jämföra svaren. Att blanda olika former av frågeundersökningar har både för- och nackdelar. Fördelen i mitt fall var att nå fler respondenter. Nackdelen kan vara att det kan leda till skillnader i undersökningsresultatet (Ibid. 236) och att den skriftliga datan inte blir lika fyllig som den muntliga.

Vidare sökte jag nå det antropologiska inifrånperspektivet (emic), eftersom jag är intresserad av enskilda kvinnors upplevelser, men att det sker genom vissa diskursiva begrepp, som exempelvis offer och agent. Detta för att begränsa och konkretisera arbetet. I avsnitt 2.5. diskuteras huruvida vissa begrepp/ användningen av dem är emic eller etic (inifrån/utifrån).

2. 2. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

Jag har sökt respondenter genom mitt kontaktnät, via mail till kvinnojourerna i regionen och jag har gjort en öppen förfrågan på sociala online-forum. Då bad jag intresserade personer att kontakta mig via mail. Respondenterna kommer från samtliga arenor, därför känner jag inte alla personligen.

Sammanlagt blev det sju respondenter, tre muntliga och fyra skriftliga intervjuer. Respondenterna är mellan 20-50 år gamla. Jag valde dessa tillvägagångssätt för att få ett slumpmässigt urval. Dock var det svårt att få respondenter inom utsatt tidsram. Så respondenterna i fallstudien är samtliga respondenter som ställde upp – häri finns en dubbelhet i urvalet. Å ena sidan är det inget urval i den bemärkelsen att någon särskild person har valts/ valts bort. Å andra sidan är det slumpmässigt eftersom jag sökte respondenter på flera arenor och inte styrde ifrån vilken arena eller vilka individer som skulle ställa upp för intervju.

Esaiasson et al (2012) tar upp principerna 'intensitet i urval' och 'maximal variation' (268), vilket för mig innebär att jag har försökt nå respondenter i varierande åldrar med olika typer av erfarenheter. Dock svårt vilket jag uppfattar beror på att ämnet tycks vara mer tabubelagt ju äldre personer är.

McCracken (1988) skriver om vikten att skapa ett avstånd mellan intervjuaren och respondenten. Ett steg i detta är att välja främlingar, personer som inte är experter på ämnet, samt att hålla sig till ett litet antal respondenter (Ibid. 37). I mitt fall stämmer de två sistnämnda råden; det är privatpersoner med personliga erfarenheter. Lite svårare var det att följa det första rådet angående främlingar under samtalsintervjuerna med dem som jag kände sedan tidigare. Här har jag pendlat mellan en informell/formell attityd. Före och efter intervjun var vi informella, vi drack kaffe och småpratade om annat. I och med att intervjuerna bandades blev det en naturlig övergång till att vara formella. Då höll jag mig till den i förväg konstruerade intervjuguiden, vilken inleddes med information kring anonymitet, rätten att pausa/ avbryta och kritisera.

Intervjuguiden delade jag in i tre block; fakta (generell bakgrund om personen, vad för våldshändelse), upplevelse (djupare del där personen får uttrycka känslor och tankar i samband med våldshändelserna och tiden därefter), samt kontext/ sammanhang (deras erfarenheter kopplat till hur de upplever att mäns våld mot kvinnor uppfattas i "samhället"). Intervjun började med generella frågor för att sedan bli personligare och tog upp samma ämne ur lite olika infallsvinklar (Ibid. 264-265).

Målsättningen var att bemöta respondenterna med värdighet och respekt. Jag är medveten om att ämnet kan vara känsligt och svårt att tala om. Därför är rollen som intervjuare viktig att reflektera över. Häri fanns en fördel att jag känner vissa av respondenterna sedan tidigare då förtroende finns. Av samma anledning kan en möjlig nackdel tolkas in eftersom relationen mellan mig och respondenterna är på ett visst sätt. Kanske hade de svarat annorlunda om vår relation hade varit annorlunda.

2. 3. PRESENTATION AV RESPONDENTERNA

Av etiska skäl presenterar jag dem inte enskilt; det skulle kunna öka risken att avslöja deras identitet. Eftersom urvalet var slumpmässigt (se avsnitt 2.2.), är det inte särskilt relevant med respondenternas bakgrund, utbildning, etc. Denna fallstudies syfte är inte att nå ett generellt resultat. Därför görs inga

anspråk på jämnt fördelad representativitet angående respondenters bakgrund etc. Samtliga har någon form av utbildning, de flesta på universitetsnivå. Alla är uppvuxna i Sverige och de flesta räknade sig som medelklass.

Sex respondenter hade blivit utsatta för sexuellt och/ eller psykiskt våld, fem i parrelationer. En blev misshandlad fysiskt, i parrelation. Merparten av våldet skedde för ca 10 år sedan, eller längre tillbaka. Samtliga förövare var bekanta/ närstående till kvinnorna.

2. 4. VAL AV ANALYSMETOD

Mitt syfte att nå ett antropologiskt inifrånperspektiv förs här samman med synen att ”det privata är politiskt” (Mascia- Lees & Black 2000:84). Syftet är att tolka vissa diskursiva begrepp utifrån hur respondenterna själva förhåller sig till dem och inte som analytiska begrepp utifrån en teoridrivnen ansats. Detta i linje med vad Giddens kallar för 'dubbel hermeneutik', se diskussion i avsnitt 2.5.

Uppsatsen gör *inte* anspråk på att ge helhetstäckande bild av respondenters självbild, eftersom en¹ till fullo aldrig kan förstå en annan människa.

Analysmetoden är diskursanalys, vilket handlar om hur språk och idéer organiserar den sociala verkligheten och bidrar till att forma denna. Diskursanalys väver samma språk och handling och kan kopplas till makt och olika maktordningar (Bergström & Boréus 2012:354). Detta kan anses omfatta alla sociala fenomen (Ibid. 357).

Min analytiska strategi är att i respondenternas svar söka efter gemensamma och/ eller vitt skilda teman och mönster med särskild betoning på 'identitet'. Detta genom att se till vissa betydelsebärande begrepp och hur de framställs i relation till hur respondenten tolkar och förhåller sig till sin identitet. Vidare att se till hur identitet formuleras utifrån respondenternas position som tidigare utsatta för patriarkalt våld.

2. 5. ETISKA FORSKNINGSPRINCIPER

Att ha ett etiskt förhållningssätt är både grundläggande och nödvändigt. Generellt handlar det om att

1 ”En” används genomgående som genus-neutral ersättare för ”man” såvida det inte syftar på genuset män.

visa respekt för andra människor; deras liv, integritet, rättigheter och åsikter/ uppfattningar. Vidare ska säkerhet för de personer som involveras i en undersökning prioriteras (DeWalt & DeWalt 2011:211). I enlighet med Humanistisk- Samhällsvetenskapliga Forskningsrådets åtta etiska principer har jag informerat respondenterna om uppsatsens syfte, rättighet att avbryta, pausa och kritisera deltagande. Jag har också informerat dem om att de är anonyma och att endast relevant data används (Halvorsen 1992:161-162)

Jag har nämnt att det kan vara en fördel i att jag kände vissa av respondenterna sedan tidigare med hänsyn till förtroende. Av samma anledning är det extra viktigt med anonymitet; att ingen respondent ska kunna spåras via mitt kontaktnät. En nackdel i att jag känner vissa av respondenterna och att ämnet kan ses som känsligt, är att det kan ha gett signaler till respondenterna. Att det påverkade deras förförståelse av vad uppsatsen handlar om och vilka svar de tror att jag velat ha. Detta har jag sökt motverka genom att understryka att det inte finns några ”rätt” eller ”fel” svar, att jag är intresserad av just deras perspektiv. Har de pratat/ skrivit långt om något som berör dem så lyssnar jag uppmärksamt. Det är en förmån att genom intervju-berättelser få en liten inblick i en annan människas liv. Det gäller att förvalta det förtroendet väl.

Angående emic/ etic (inifrån-/ utifrån-perspektiv) i samband med vissa termer; jag har frågat mina respondenter rakt ut hur de förhåller sig till vissa begrepp. Men det skedde först mot slutet av intervjun/ intervjuguiden. Samtliga refererade själva till vissa termer innan jag ställde frågan om dem; därför anser jag mig ha ett visst mått av inifrån-perspektiv. Flera av respondenterna är intresserade av frågor kring mäns våld mot kvinnor; men jag intervjuade dem utifrån deras personliga erfarenheter. Över hälften använde begrepp som ”agens” innan jag tillfrågade dem i slutet av intervjun. Många begrepp kan pendla mellan akademien och ”övrige samhället” - skiljelinjen för vad som är emic/ etic kan därför suddas ut ibland då orden förekommer på ”båda sidor”. Denna dubbelhet beskriver Giddens i uttrycket ”dubbel hermeneutik”, vilket innebär att utifrån en hermeneutisk (tolkande) ansats måste samhällsforskare förhålla sig både till de sociala aktörernas tolkning av världen – samtidigt som samhällsforskare också måste gå längre än de sociala aktörernas självuppfattningar i och med att de sociala aktörernas tolkning ska rekonstrueras i en samhällsvetenskaplig kontext och med teoretiska begrepp (Gilje & Grimen 2007:177). I linje med Giddens dubbla hermeneutik försöker jag tolka mina respondenter utifrån ett inifrån- perspektiv. Dels har jag använt termerna utifrån hur respondenterna själva omnämner dem. Dels har jag en förförståelse utifrån mina universitetsstudier.

KAPITEL 3 – TEORI

3. 1. VETENSKAPSSYN

DeWalt & DeWalt poängterar vikten av reliabilitet och validitet och konstaterar att alla observerar utifrån sin egen position (DeWalt & DeWalt 2011:111-112). Clifford menar att deltagande observation balanserar mellan subjektivitet och objektivitet, där objektivitet syftar på en viss hållning då en beskriver observerbara fenomen (Clifford 1986:10,13). Det handlar om intersubjektiva tolkningar; den hermeneutiska cirkeln (Gilje & Grimen 2007:187) är ständigt närvarande – så även i detta arbete. Det sker även en slags rörelse mellan ”samhället” och forskningsvärlden; termer förekommer inom ”båda sidorna” och pendlar dem emellan (om en nu kan dra så skarpa linjer mellan ”samhället” och ”akademin”), vilket Giddens dubbla hermeneutik beskriver (se avsnitt 2.5.).

Min utgångspunkt är feministisk antropologi som fokuserar på människor och deras erfarenheter, frågor kring identitet och uttryck, samt socialt konstruerade skillnader människor emellan (Geller & Stockett 2006:15). Jag instämmer med Geller & Stockett i att makt spelar stor roll för människor i deras dagliga leverne eftersom det är en maktfaktor i att sociala skillnader (exempelvis genus) och dess konstruktion/ identitetsuttryck baseras på olikheter (Ibid. 11). Feministisk antropologi uppmanar ofta att stödja sina respondenter/ informanter i deras kamp emot förtryck och orättvisor (Mascia- Lees & Black 2000:95), vilket stämmer in även för mitt engagemang i val av uppsatsämne. Denna utgångspunkt innebär att jag tolkar mäns våld mot kvinnor som ett patriarkalt våld på strukturell och individuell nivå.

3. 2. BEGREPP

Centrala begrepp i arbetet är: *offer, agens, aktörskap, överlevare, identitet, identifikation, biopower.*

Lacan ([1960] 1977) menade att vi speglar oss i varandra, jag menar att vi även (både aktivt och passivt) speglas i de termer om varandra som vi använder. Det blir socialt konstruerad verklighet som livsdrama med roller därefter. Foucault menar att diskurser blir 'sanningar' som begränsar människors förmåga att skapa identiteter oberoende av dessa 'sanningar' (Mascia- Lees & Black 2000:8).

Kontentan är diskursers betydelse för identitetsskapande. Vilket är temat för detta arbete. Därför sökte jag nå ett så 'neutralt' uttryck som möjligt för att benämna respondenterna och andra kvinnor med

liknande erfarenheter. Termer som offer, brottsoffer, överlevare, agent, kan riskera att bli värdeladdade termer, därav mitt val att benämna respondenterna som "tidigare utsatta". Det indikerar att de har blivit utsatta för övergrepp, men markerar att det är något som *har* skett och att det var något som någon annan/ andra har begått emot dem.

Det kan vara snårigt med olika termer och vad som menas med dem; vem som definierar och vem som applicerar dem på vem, samt i vilka sammanhang det sker. Angående *offer* menar Enander & Holmberg att det är viktigt att se skillnaden i att ha varit ett offer för övergrepp gentemot att anta och/ eller bli tilldelad en offeridentitet (Enander & Holmberg 2004:180). En statisk "offeridentitet" riskerar att förminska en persons *agens*, handlingsförmåga, samt definiera denne utifrån kränkningar som andra har begått mot denne. Frågan om agens är komplex, ytterst handlar det om ur vilket perspektiv en väljer att se och hur en tolkar personers handlingar/ utrymme.

Överlevare kan användas för att visa att personen har gått vidare efter traumatiska erfarenheter. Däremot behöver dessa termer, offer och överlevare, inte innebära varandras motsatser! Mitt val att använda termen "tidigare utsatta" är för att inte hamna i dikotomi mellan offer/ överlevare. Vilket av begreppen offer, överlevare, aktör, som är lämpligast beror på i vilket sammanhang som begreppen används. Det beror också på vem, utifrån vilket perspektiv, som använder begreppen och i vilket syfte.

Identitet är ett nyckelbegrepp inom diskursanalys eftersom det utgör/ kan utgöra en arena för hur makt konstitutioneras.

Ett annan vinkling på begreppet identitet presenterar Hylland-Eriksen när han diskuterar social identifikation, att utifrån sociologisk rollteori se till hur människor har flera olika 'personer' såsom exempelvis pappa, son, kollega, jazzälskare (Hylland-Eriksen 2004:160). Alltså har vi olika roller, identiteter, dessa bestäms både av oss själva och av andra (Ibid. 161). Han menar att '*identifikation*' är ett mer precist uttryck eftersom det handlar om identitetsskapande processer till skillnad från att inneha identitet. Inom antropologi är identitet/ identifikation väl uppmärksammat och handlar då både om enskild identitet/ identifikation samt hur det korrelerar till grupp tillhörighet – speciellt i relation till "vi" och "dem" (Ibid. 156-157). Identifikation i mitt arbete tolkar jag som en del av processen att skapa sin egen identitet i samband med erfarenheter av patriarkalt våld. Det handlar om vem som har makten och handlingsutrymme att definiera och forma identitet – både för den enskilde individen som har varit

utsatt, samt i samband med normer och allmänna diskurser kring mäns våld mot kvinnor. Precis som Foucault påpekar i citatet ovan, så kan normativa diskurser påverka individens utrymme att anta och/eller få en viss identitet.

I linje med Hylland-Eriksen (2004) förstår jag identitet som process och i plural; de intervjuade kvinnorna för denna fallstudie är både ”kvinnor” och ”musiker”, ”studenter”, etc., men fokus för uppsatsen är deras ”roll” som tidigare utsatta för patriarkalt våld.

Makt är ett komplext begrepp med många inriktningar. En av dessa är *biopower* vilket handlar om att ha makt över andras kroppar och att på så sätt kunna styra över en hel grupp människor. Foucault visar att maktkontroll har förändrats från att utövas genom terror och tortyr till att utövas genom en internaliserad självdisciplin. De 'goda medborgarnas' moraliska ansvar blev att internalisera denna disciplin fysiskt och psykiskt (Bourgeois & Schonberg 2009:18). Makten genomsyrar allt, snarare än utövas öppet. Assymmetriska hierarkier, normer och patriarkatets överordnade makt blir direkta följder med märkbara konsekvenser för enskilda individer.

Kroppar är centrala för biopower; makt internaliseras genom processer av 'governmentality'. Bourgeois & Schonberg (2009) applicerar konceptet på hemlösa missbrukare som är ämnet för deras etnografi Righteous Dopefiend. En parallell kan dras till fokusgruppen i mitt arbete för könsmakt² utövas i själva övergreppet, efteråt och i allmänhet, genom värderingar, normer, attityder. Detta tolkar jag som ett av biopowers alla 'ansikten'.

3. 3. TIDIGARE FORSKNING

När mäns våld mot kvinnor avhandlas i olika sammanhang uppmärksammas oftast fysiska följder av våldet för personen som har blivit utsatt. Andra aspekter riskerar då att hamna i skymundan, t.ex. sociala och sociokulturella aspekter och hur våldserfarenheter har påverkat både offer och förövare långt senare i livet. Hydén tar upp detta då hon pekar på att det mesta har fokuserats på effekterna av våldet för individen, snarare än på individens respons och vilken roll som det har spelat efter brottet (Hydén 2012:104-105). Uhnoo skriver att våldsutsatta kvinnor undermineras; fokus flyttas från våldet

2 Utifrån feministisk utgångspunkt används begreppet ”könsmakt”, vilket innebär att enligt könsmaktordningen har män som grupp mer makt än kvinnor som grupp. Denna makt utövas patriarkalt; män utövar könsmakt över kvinnor.

till 'problem av psykologisk art' eller till en 'förmodad ”kulturell” karaktär' (hos både offer och förövare, enligt min tolkning) (Uhnoo 2012:80). Leisenring visar att uppvisa effekter av våldet och fysiska besvär för de utsatta, har varit en strategi för att uppmärksamma mäns våld mot kvinnor, för att det tycktes vara det enda sättet att få allmänhetens uppmärksamhet inför allvaret som patriarkalt våld medför (Leisenring 2006:311). Eliasson understryker att det är svårt att hävda att en våldtäkt har skett när gärningsmannen är bekant (Eliasson 2008:50). Enander & Holmberg (2004) som skriver om bearbetningsprocesser menar att det för de våldsutsatta inte går att bearbeta ”bort” rädsla och de beskriver hur deras respondenter ger uttryck för skräck (184, 195).

I det västerländska samhällets sagor, myter och berättelser, i form av exempelvis Hollywoodfilmer, skönlitteratur och tjejtidningar, menar Jackson (2001) att det förmedlas bilder där den heterosexuella, monogama och konstanta kärleken romantiseras. Att kvinnor enligt dessa bilder bör vara passiva, hjälplösa och underlägsna, till skillnad från den vanligt förekommande bilden av män som burdusa och grova – ibland även våldsamma. Jackson menar att dessa bilder ger anvisningar för hur kvinnor bör vara och bete sig även i det verkliga livet – vilket hon visar har stark påverkan för hur unga tjejer ser på sin situation i misshandelsförhållanden. Hon påtalar att det för utsatta tjejer innebär att de står ut med den misshandlande pojkvännen, eftersom det enligt de romantiska idealen är bättre att ha en grov pojkvän än ingen alls (Jackson 2001:305-307).

Media och nyhetsrapportering har stort inflytande för hur normer upprättas och upprätthålls. Dessa rimmar illa med jämställdhet och verkar legitimerande för mäns könsmakt enligt Jacobson (Jacobson 2007:447). Majoriteten av övergrepp och problematiken kring patriarkalt våld visas sällan. Istället uppmärksammas de få överfallsvåldtäkter som sker som om det vore enstaka händelser och inte en del av ett fenomen (Wennstam & Sandberg 2008:308-309). Poängen är inte att förringa när våld av dessa slag inträffar – men det blir problematiskt att enbart uppmärksamma dem som exempel på kvinnomisshandel (Enander & Holmberg 2007:67) eftersom våldet är mångfacetterat. Vidare berättar media sällan/ aldrig om kvinnor som idag mår bra trots erfarenhet av sexuella övergrepp. Till exempel i intervjuer med våldtäktsoffer lyfts det inte fram att hon kanske fortfarande gillar att dansa och kanske har ett fungerande samliv med en partner (Wennstam & Sandberg 2008:321).

I enlighet med Foucaults omnämnda biopower, kan det konstateras att en del av maktens disciplinering sker genom medial objektivering av kvinnor. Jacobson säger att ”Den kulturella normen för kvinnlighet

som förmedlas av media är en typ av symbolisk kontroll över kvinnokroppen. /.../ Indirekt blir den också en mer konkret kontroll därför att normen internaliseras, tas över av kvinnorna själva” (Jacobson 2007:455). Det är en ”dold disciplinering” (Ibid. 456). Samma mekanismer gäller för de romantiska idealen som påverkar de unga misshandlade tjejerna i Jacksons (2001) fallstudie.

Uhnoo menar att medias rapportering kring överfallsvåldtäkter är dold disciplinering. Kvinnors kroppar görs till sexuella objekt och kvinnors utsatthet konstrueras som sexuell då våldtäkt ses som ”det värsta som kan hända” (Uhnoo 2012:82). I samma artikel av Uhnoo citeras Heberlein då denna skriver att den gängse diskursen tenderar att mena att ”...kvinnans värde och värdighet finns mellan hennes ben, om vi tror att det är möjligt att ta ifrån henne ”allt” genom att tränga in i henne.” (Ibid. 82).

Enligt de äldre benämningarna på patriarkalt våld i nära relationer, ”familjevåld” eller ”våld i hemmen”, ingick inte psykiskt eller sexuellt våld. Inte heller ekonomisk och social isolering (Eliasson 2008:42). Detta lever till viss del kvar i den allmänna uppfattningen. Erfarenheter av psykiskt våld undermineras – både av media och av utsatta kvinnor själva, när det i själva verket oftast upplevs som 'det värsta'. Men som Enander & Holmberg (2004) visar tycks kvinnor inte uppleva att de ”kvalificerar sig” som misshandlade då våldet inte har varit ”tillräckligt grovt” (166-177) eller rent fysiskt.

Våld mot tjejer/kvinnor är mindre synligt i samhällsdiskursen i jämförelse med våld mot killar/män. Det tonas ner och begreppet 'våld' byts ut mot 'mobbing' och 'trakasserier' (Uhnoo 2012:78). Begreppen brottsoffer/ offer och olika användningar av dem kan påverka utsatta kvinnors identitet; det är en anmärkningsvärd skillnad mellan att benämnas som 'brottsoffer' eller som 'offer'. Det sistnämnda tenderar att oftare användas (i ett negativt tonfall) när det handlar om våldsutsatta kvinnor, fast det i nästan alla andra fall av brott talas om '*brottsoffer*' (Enander & Holmberg 2007:68). En möjlig förklaring är föreställningen om våldsutsatta kvinnor som passiva; som om de har delansvar för våldet och det vore ett ”relationsproblem” (Ibid. 69).

Leisenring visar att det för de tidigare utsatta kvinnorna i hennes fallstudie inte är entydigt vilket begrepp de vill identifiera sig med – de flesta var ambivalenta, bytte ofta position och/ eller gav dubbla signaler. Leisenrings slutsats är därför att det finns fyra olika förhållningssätt kring offerskap; två sätt var att se sig som offer, för att få bekräftat att de har utsatts för övergrepp och lidit, samt för att få rätt till hjälp och sympati. De två andra sätten tog avstånd ifrån offerskap med hänvisning till att de inte

ville ses som svaga och maktlösa, eller för att de inte ville ses som ansvariga för det våld som de hade varit utsatta för i misshandelsrelationerna (Leisenring 2006:315).

Angående 'offeridentitet' påpekar Enander & Holmberg (2004) att det är ytterst viktigt att kvinnor får utrymme att se sig själva som offer i den faktiska våldssituationen, för att kunna se att våldet inte är deras fel eller ansvar och därmed kan gå vidare. Får inte kvinnor utrymme att vara offer för förövarens makt- och våldsutövning osynliggörs deras styrka i att bryta upp (från misshandelsförhållandet, fokus för Enander & Holmbergs arbete), vilket kan utgöra ett hinder i uppbrottet. Effekten kan bli kvarhållande; att kvinnor stannar längre i en misshandelsrelation eftersom de inte vill se sig själva som offer, då detta har en negativ klang i samhällsdiskursen (Enander & Holmberg 2007:71). Motstånd mot att inte se sig själv som ett offer fyller en funktion för kvinnor i misshandelsförhållanden som verkar både frigörande och kvarhållande. Frigörandet är personligt för den utsatta kvinnan då det ger henne upplevelse av att fortfarande vara ett subjekt, att inte vara en misshandlad kvinna. Genom att göra motstånd ser sig kvinnorna som aktörer – inte som underordnade. Det verkar också kvarhållande eftersom det sker inom relationen (Enander & Holmberg 2004:103-105, 108).

Jag har valt dessa teorier för att de kan ge en förståelse av hur kvinnor med erfarenheter av patriarkalt våld kan relatera till sin position som tidigare utsatt, utifrån det feministiska perspektivet att det varit patriarkalt våld som drabbar på strukturell och individuell nivå. Det sker en dold disciplinering genom exempelvis media, vilket diskurser kring begrepp som 'offer' visar på. Detta kan antas påverka respondenterna i hur de förhåller sig till sig själva/ sin identitet.

KAPITEL 4 – RESULTAT OCH TOLKNING

4. 1. OMGIVNING

Jag bad mina respondenter att beskriva hur de upplever att de bemötts/ bemöts av sin sociala omgivning i samband med våldserfarenheterna och hur de upplever att mäns våld mot kvinnor uttrycks i den gängse debatten. Jag tolkar respondenternas svar utifrån perspektivet att ens identifikationsprocess (Hylland- Eriksen (2004)) sker kontextualiserat.

Fem av sju respondenter beskriver upplevelser av att andra runtomkring har svårt för att lyssna, förstå och ta dem på allvar i samband med våldserfarenheterna. För en respondent har det inneburit att många vänner har brutit kontakten med henne eftersom ”...folk orkar helt enkelt inte med problem och då är det lättare att bara säga upp kontakten än att umgås med mig”. Liknande berättar en annan kvinna vars första pojkvän efter misshandelsförhållandet tröttnade på att hon var ledsen och hade svårt för intimitet. En annan respondent säger att: ”Det har inte alltid varit lätt att berätta det för folk /.../ man kommer få ta ansvar för om den personen blir ledsen eller arg.”.

Flera av respondenterna nämner upplevelsen av att andras bild av dem skulle kunna förändras om de berättade om våldserfarenheterna. De menar att den allmänna attityden är att ”tycka synd om”, ”stackars lilla henne” och att risken är att ses som ”bräcklig” och ”förstörd”. Delvis därför är det inte alla som berättar för så många vad de har varit med om. I varierande grad har alla berättat för andra; en har knappt sagt något till någon, medan en annan respondent har skrivit självbiografiska böcker. Samtliga har sagt litet/ något/ mycket till närstående; nära vänner, partners, familj. En kvinna beskriver:

Att bli utsatt är väldigt svårt att prata om oavsett det gäller vänner, polis, media, jobb, för har man inte själv varit utsatt så är det jättesvårt att förstå. Och många gånger så tror alla att det är något fel på en eller att man har gjort sig skyldig till något.

Fem av sju respondenter har våldserfarenhet från tidigare parrelation, en av dem blev fysiskt misshandlad, de andra psykiskt och/ eller sexuellt. Återkommande kommentar var ”han slog mig aldrig” och hon som blev slagen, av en man med alkoholproblem, säger att ”Han slog mig när han var full aldrig nykter, men han var hånfull och hotfull vid nyktert tillstånd.”. Hotet om fysiskt våld tycks vanligt, en respondent säger att ”...han slog mig aldrig men jag var oftast rädd för att han skulle bli

våldsamt om jag inte gick med på det han ville.” En annan berättar:

...allt gick ut på att han skulle få ha sex. Om jag inte ville blev han arg, anklagande, ledsen och med tiden hotfull. Han slog mig aldrig. Det behövdes inte för jag var redan livrädd.

En respondent menade att det hade varit lättare för henne att lämna relationen om han hade slagit henne; ”För då hade man haft nåt konkret att ta på.” Samma kvinna beskriver hur det både inför henne själv och inför andra tar emot lite att definiera förhållandet som ett misshandelsförhållande: ...hade han verkligen slagit mig så hade jag nog använt ordet misshandel...”. Hon upplever att andra inte uppfattar det som misshandel då det var psykiskt och inte direkt fysisk misshandel. Som nämnts i teoridelen, visar Enander & Holmberg (2004) att många kvinnor underminerar sina erfarenheter av psykiskt våld. Uhnoo (2012) visar att även i samhällsdiskursen undermineras våld mot kvinnor, vilket återspeglas i citatet ovan.

4. 2. MEDIA

Alla kvinnorna relaterar till media, oftast i negativa termer. De upplever att tidigare utsatta kvinnor är osynliga, att de betraktas som svaga och skadade, att kvinnor skuldbeläggs – till exempel diskuteras kläder och alkohol i samband med våldtäkter, vilket ses som negligierande och irrelevant i sammanhanget. En respondent tycker att det är ”...märkligt och otäckt tyst om det i media.” och att:

Offer har skuldbelagts och ifrågasatts i vår kultur och i gängse uppfostran av kvinnor. Kvinnor uppmanas att ”vara försiktiga”, inte bete sig ”flirtigt”, inte visa för mycket av kroppen, etc... Det finns en undertext av att det blir offrets fel. /.../ Jag tycker att f d utsatta kvinnor är mycket osynliga. När de syns är de omtalade i stället för tilltalade, dvs de syns indirekt.

Den gängse bilden av tidigare utsatta kvinnor upplever de flesta av respondenterna som en negativ sådan, ingen identifierar sig med den bilden och nästan ingen vill kalla sig själv för ”tidigare utsatt”. En kvinna säger:

Oftast målas en dålig bild av kvinnan upp i media /.../ Jag har nog aldrig riktigt sett mig som en av de kvinnor som det skrivs om i media. Varför vet jag inte, kanske för att jag inte velat tänka så mycket på det.

En annan respondent talar om "själslig död" och "förstörd för livet", som hon menar är delar av den allmänna debattens innehåll:

...det blir ju nån form av våldsamt samhällslik våldtäkt av kvinnor, där kvinnor går runt och tror att "blir jag våldtagen så överlever jag inte", alltså blir kvinnor rädda och får mindre möjlighet att röra sig i offentliga rummet.

För henne innebar det att innan hon blev våldtagen, så tänkte hon att det skulle vara ett "själsligt mord" vilket hon inte skulle överleva. Idag ser hon annorlunda på det och understryker att: "...det är ett övergrepp, men min själ sitter inte i min fitta liksom... utan jag kan överleva det."

Ovan citat överrensstämmer med vad Heberlein menar angående en tendens i den gängse diskursen att värdesätta en kvinna utifrån hennes sexualitet (se avsnitt 3.3.). Vidare att den är en del av en allmän diskurs som Uhnoo (2012) menar bidrar till en dold disciplinering.

Genomgående uttryckte respondenterna hur de upplever att andras och medias bild av tidigare utsatta av patriarkalt våld inte tycks stämma överens med hur de själva förhåller sig till sina erfarenheter och sin identitet. En respondent liknar mediala bilden av tidigare utsatta av patriarkalt våld vid bilden som förmedlas i samband med överlevare från koncentrationsläger:

...i media framställs man i första hand som en överlevare i koncentrationslägret... man blir ju en koncentrationslägerjude i hela sitt liv medan man kanske i själva verket är en bilmekaniker med två barn.

Jag tolkar ovan citat, samt respondenternas upplevelse angående andras/ medial bild, som ett led i vad Jacobson (2007) benämner som 'dold disciplinering'. Enligt min förståelse handlar det också om ett tolkningsföreträde, vilket återspeglas i uppsatsens första respondent-citat (sida 4).

4. 3. DISKURSIVA BEGREPP

Under den senare hälften av intervjuerna frågade jag respondenterna hur de förhåller sig till och eventuellt identifierar sig med vissa termer. De flesta hade använt vissa termer tidigare under intervjun

(se avsnitt 2.5. för diskussion).

Drygt hälften av respondenterna sa sig vara *överlevare* – men det var skillnader i *hur* de sa det. Vissa menade att de är överlevare generellt sett, om jag tolkade dem rätt. Andra menade att de *har* varit överlevare, men att det är inget som de vill vara i längden. Två tyckte att ordet var knepigt, irrelevant; en liknade det vid att tala om personer som överlevt skeppsbrott. För andra innebar ordet däremot en bekräftelse på att de har blivit utsatta, varit ett offer och sedan kommit vidare, kämpat för att må bra. Två respondenter beskriver:

Nej, jag identifierar mig inte, jag kallar mig inte våldtäktsoffer, jag kallar mig våldtäktsöverlevare för jag tycker det är väldigt viktigt att fokusera på att det är någonting jag har överlevt och tagit mig igenom och bearbetat. /.../ som överlevare har man ju en agens, då har man ju själv bearbetat någonting; det har inte fått ta över ens liv utan man har varit en stark kvinna som kämpat sig igenom det.

...överlevare känns ju mer positivt [än offer], men samtidigt blir det också att man identifierar sig med händelsen för resten av sitt liv då och det tror jag inte är riktigt bra. /.../ förhoppningsvis ska man ha skaffat sig en annan identitet också...

Offer var ett återkommande ord; samtliga respondenter förhöll sig till begreppet. Flera diskuterade olika aspekter av ordet och vad det har för betydelse för dem personligen. Ingen identifierade sig med begreppet, alla var tydliga med att de inte vill ses som ett offer. Fyra respondenter sa att de hade *varit* ett offer när våldet begicks, men inte längre; ”Jag var ett offer då, medan det pågick, men behöver inte vara det nu. Det är inte min identitet.” En annan respondent påpekar att

...jag föredrar att säga 'falla offer för', än att göra det till en identitet. 'Vara offer' och 'falla offer för' är två väldigt olika saker, men samtidigt så är det ju inte så svart-vitt heller för man är ju fortfarande offer i vissa situationer /.../ jag är ett offer i ett patriarkalt samhälle, men i det patriarkala samhället har jag också fallit offer för sexuellt våld.

Att flytta över skulden till förövaren och se sig själva som offer när våldet pågick är viktigt för att kunna komma vidare (Enander & Holmberg 2007:71). Tidsperioden tills de slutade se sig själva som offer varierade, lite diffust exakt hur länge. En av kvinnorna berättar:

Jag vägrar vara ett offer, det var jag i tre år efter händelsen, jag lever ett normalt liv i dag. Under dessa tre år som jag kände mig som ett offer då hade jag mardrömmar och var hatfull. Men efter hand så har jag förträngt detta och lagt energi på mitt liv som jag har i dag och allt annat är historia, det tar för mycket energi att hata någon och tänka hela tiden på dåtid...

Brottsoffer var det ingen som sa att de var förrän jag frågade dem direkt om de identifierar sig med begreppet. Då svarade två personer att de var brottsoffer, den ena av dem hade anmält förövaren. De andra sa nej med hänvisning till att de inte hade anmält förövaren/arna. En sa nej eftersom det inte hade varit en överfallsvåldtäkt, däremot hade en expojkvän våldtagit och utnyttjat henne. En tyckte att brottsoffer inte var ett lika värdeladdat ord i allmänhet som offer är och att det inte har med identitet att göra.

Enander & Holmberg (2007) påpekar att 'brotts'-delen i ordet 'brottsoffer' ofta tycks falla bort när det handlar om våldsutsatta kvinnor, istället används enbart 'offer' i negativt tonfall. Ett skäl kan vara föreställningen om våldsutsatta kvinnor som delansvariga för våldet och passiva (Enander & Holmberg 2007:68-69). Kanske är det en bidragande orsak till att mina respondenter generellt inte säger att de identifierar sig med begreppet 'brottsoffer'.

Agens/ aktörskap var ett positivt begrepp för respondenterna, vilket jag tolkar framförallt synliggjordes genom deras livsberättelser; att de berättar om förvärvad styrka, livserfarenhet och perspektiv. Samtliga respondenter sa att de mår bättre idag än vid tiden för våldshändelserna och fem personer sa att de har gått vidare i livet.

Jag kommer aldrig någonsin kunna ha en agens där och då [när våldet inträffade] /.../ men på grund av att jag har bearbetat det så har jag växt som människa /.../ jag har en agens i situationen i efterhand.

Agens i form av motstånd löper som en röd tråd, till exempel berättar en om ständiga bråk eftersom hon inte ville anpassa sig efter pojkvännens krav. En episod var när hon rakade av sig håret och lade det i flätor i en påse och gav till pojkvännen som en protest. Att hon skulle ha långt hår i flätor hörde till hans ideal och krav på henne, vilket hon inte höll med om och ibland ville ha rakat hår.

Fyra beskriver frigörande händelser. Exempelvis när de första gångerna efter misshandelsförhållandet

köpte kläder eller hade vissa frisyrer som de visste att expojkvännen inte skulle ha godkänt. En kvinna berättar att hon har

...elda[t] upp sexiga underkläder jag fått av honom för att frigöra mig och få ut lite ilska. Det kan nog uppfattas som konstigt men var väldigt frigörande och nu i efterhand har jag ofta skrattat åt det minnet där jag står och eldar underkläder i en kastrull hemma i köket när min rumskompis kom hem.

Handlingsförmåga visar även följande citat på:

...sen får man ta ett beslut. Okej, antingen mår jag dåligt och då kan jag lika gärna ta livet av mig, eller så bestämmer jag mig för att må bra och då får jag fan köra på det /.../ att lämna det bakom sig.

4. 4. IDENTIFIKATION

Att ha blivit utsatt för patriarkalt våld har påverkat samtliga respondenter. För de två yngsta kvinnorna var våldserfarenheterna påtagliga i vardagen; dessa respondenter mår sämst psykiskt och är de som senast gått/ fortfarande går hos psykolog. Den ena beskriver hur hon har fått svårare att lita på andra människor, den andra säger att ”Å ena sidan känner jag mig sjukt stark som har överlevt, men å andra sidan finns det dagar när det äter upp mig.”.

Andra följder som fortfarande påverkar de övriga respondenterna är exempelvis klaustrofobi, rädsla för att gå över andras gränser i sexuella sammanhang och svårighet för att ha sex när det är mörkt för att det då inte går att se den som en har sex med. Samt svårt för att läsa om/ se på sexuellt våld i tidningar och på TV/ film. En kvinna berättar hur hon ibland kan känna ”...rädsla i sociala sammanhang och hålla mig själv tillbaka” och en annan säger att hon iakttar människor mer än vad hon gjorde innan hon blev utsatt för våld.

Merparten av respondenterna fokuserade dock på andra aspekter; att de genom dessa erfarenheter har blivit starkare och kan förstå andra människor och deras upplevelser. Alla utom en beskrev detta;

...jag känner mig idag starkare som person och skulle nog ändå på något konstigt sätt inte vilja

vara utan den erfarenhet och styrka som jag fått ifrån det hela. Man brukar ju säga att det som inte dödar stärker och jag tycker nog att det ändå är en klyscha som får sägas stämmer.

...vissa åker till Indien och finner sig själva, jag var med om ett sexuellt övergrepp och fann mig själv och det låter ju jättehemskt (skrattar), det är ju inte som att jag är tacksam för det men... som konsekvens av det så utvecklades jag ju mycket.

Att ha blivit psykiskt starkare var ett tydligt tema som återkom hos samtliga respondenter. Styrkan kommer både från själva våldserfarenheten/erna, men också från vad jag uppfattar som en kamp för att få omgivningens bekräftelse och hjälp. Fem berättar om upprepade grova övertramp från sociala institutioner i form av till exempel sjukvård, polis och kuratorer. Att de har blivit misstrodda och/ eller hamnat ”mellan stolarna”. En kvinna har inte specifikt sökt vård i samband med misshandelsförhållandet. Endast en av kvinnorna hade enbart positiva erfarenheter i samband med sociala institutioner.

I mitten av intervjun frågade jag dem hur de upplever att våldserfarenheten/erna har påverkat deras identitet/ självbild. Samtliga svarade att det har påverkat mycket, några svar lyder: ”...är ju en väldigt stor del av mig och mitt liv...” och ”Otroligt mycket, den har påverkat varenda del av mig”. En säger: ”...jag har blivit starkare av det jag har gått igenom, men jag vet inte direkt om det har med min identitet att göra.”. En diskuterade identitet i samband med bearbetningsprocess, att

...det är väl när man slutar vara ett offer, när man slutar vara en överlevare och man är nånting annat. /.../ där är väl slutsteget när den relationen inte längre identifierar, definierar mitt liv.

4. 5. BIOPOWER

I avsnitt 3.2. skrev jag om biopower som handlar om att ha makt över andras kroppar och därigenom kunna styra en hel grupp människor. Jag menar att könsmacht, normer och patriarkalt våld är former av biopower. Hos mina respondenters berättelser tycker jag att detta framkommer på olika sätt. Exempelvis nämnde en respondent att hennes psykiskt misshandlande expojkvän klagade på hennes vikt – trots att hon var på gränsen till underviktig. Biopower märks också i samband med respondenters erfarenheter av dåligt bemötande från sociala institutioner.

Alla respondenter har varit i kontakt med offentlig vård, de flesta beskriver bemötandet som dåligt och ofta även kränkande. Till exempel säger två kvinnor att de hos gynekolog och psykiatri direkt efter våldshändelserna fick manlig personal trots att de bett om kvinnlig personal.

Efter upprepade försök att få bra vård hade de flesta fått sådan; oftast samtalsterapi. Bäst stöd hade de flesta fått av vänner, ibland även av familj/ och eller kollegor. Kvinnojourer omnämns av två personer, den ena positivt, den andra negativt. Den ena kvinnan var runt 20 år, den äldsta runt 40 år gammal vid tiden för våldshändelserna – den äldste av dem fick hjälp. Tre av kvinnorna har polisanmält förövaren/arna, de två äldsta kvinnornas anmälningar ledde till åtal och dom, även här var ålderskillnaden stor.

Två respondenter nämner ”jag hade tur” i samband med att de har fått hjälp och/ eller blivit tagna på allvar. Det är återspeglar att det än idag är svårt att hävda att en våldtäkt/ våldshändelse har skett när gärningsmannen är bekant (Eliasson 2008:50).

De flesta uppger att de idag mår bra. Alla utom en lever i nya relationer. Samtliga berättar att de har mått väldigt dåligt, framför allt psykiskt, men också fysiskt. Tre berättar hur de som följd av våldet har fått ätstörningar/ anorexia och två av dem har fått vård för detta, dock har det inte inom vården satts i samband med deras erfarenheter av patriarkalt våld. En respondent berättar att när hon gick i behandling för anorexia var det på tal att dåvarande pojkvännen skulle följa med till psykologen för att hjälpa respondenten med sina matvanor. Men eftersom han var negativt inställd till vården ville inte kliniken ta emot honom och respondenten blev tvungen att välja mellan behandlingen och pojkvännen. Eftersom det var ett psykiskt misshandelsförhållande blev det inget med behandlingen. Respondenten uttrycker kritik gentemot den kliniken och beskriver hur hon hamnade ”mellan stolarna”:

...de var så fokuserade på maten så jag fick inte prata om något annat. Om det kom upp våldtäkter och sånt och jag tyckte det var jobbigt på grund av det, då var de sådär ”ja men det får du gå till någon annan psykolog och prata om”.

KAPITEL 5 – ANALYS

Anmärkningsvärt är att respondenterna uttrycker identitet i samband med negationer; att *inte* vara ett offer. I linje med Hylland-Eriksens (2004) 'identifikationsprocess' (se avsnitt 3.2.), tolkar jag att respondenternas svar generellt ger uttryck för *andra* ”roller” än just som ”tidigare utsatta”. De identifierar sig inte primärt med de termer som tagits upp i denna fallstudie; brottsoffer, offer, överlevare, agent. Däremot upplever jag att respondenterna relaterar till de olika termerna; men att termerna i deras vardag inte påverkar dem nämnvärt på det personliga planet. Sista citatet i avsnitt 4.4. kopplar jag till detta.

Jag har visat att tidigare forskning mestadels har fokuserat på psykologiska och fysiska effekter av våldet. Intressant är att respondenterna för denna fallstudie fokuserade på sociala och emotionella aspekter. Alla har upprepade gånger omnämnt vänner, familj och andra betydelsefulla människor i sin närhet. De har fått stöd, men deras självuppfattning har ibland krockat med andras och mediala bilder. Jag tolkar en viss frustration häri, samt att det många gånger har gett kvinnorna ytterligare mognad och erfarenhet. En möjlig tolkning av respondenternas svar angående de begrepp som jag har behandlat, kan tolkas som att de har ändrat uppfattningen om begreppen *efter* våldserfarenheterna och fått en annan bild än den som oftast framställs i media. Kvinnan som talar om ”själsligt mord” i avsnitt 4.1. återspeglar detta.

Förvärvad styrka har varit ett återkommande tema i respondenternas svar och det var många skratt under intervjuernas gång. Resultatet av min studie skiljer sig från Enander & Holmbergs (2004) mening att rädsla är bestående även efter bearbetningsprocesserna. De säger inget om hur länge efteråt det gäller, jag tolkar att de menar livet ut. Ingen av mina respondenter har uttryckt skräck. Det närmsta är klaustrofobi, rädsla för att gå över andras sexuella gränser, rädsla i sociala sammanhang samt vaksamhet. Dock tolkar jag det som rädsla/ försiktighet i jämförelse med rädsla/ skräck i Enander & Holmbergs beskrivning. Olikheterna kan bero på att det har förflutit olika lång tid sedan våldet inträffade för våra respektive respondenter. Det vore intressant att se en fördjupad studie kring detta.

Nästan alla respondenter har beskrivit erfarenheter av dåligt bemötande – alltifrån sjukvård till vänskapskrets. Häri tolkar jag det som en slags dubbelbestraffning gentemot kvinnorna. På strukturell nivå i termer som påminner om biopower; inte minst eftersom de flesta har behövt söka hjälp

upprepade gånger för att få bra vård. I en sådan situation blir den utsatta ett offer (igen). Som nämnts har det varit en strategi att uppmärksamma de psykologiska och fysiska effekterna av mäns våld mot kvinnor (Leisenring 2006:311), däremot har den debatten kanske blivit för ensidig. En av respondenterna kopplar till sagda debatt då hon pratade om ”själsligt mord” (se avsnitt 4.1). Innan hon själv blev våldtagen hade hon i och med denna debatt tänkt att hon inte skulle kunna överleva att bli våldtagen och därför tog bearbetningsprocessen extra lång tid för henne. Uhnöo tar upp detta när hon menar att eftersom kvinnors kroppar har gjorts till sexuella objekt och därmed att kvinnors utsatthet konstrueras som sexuell. Vidare menar Uhnöo att medias rapportering kring överfallsvåldtäkter bidrar till att spä på det indirekta hotet, vilket verkar som dold disciplinering (Uhnöo 2012:82).

Att tre av sju respondenter fick anorexia/ ätstörningar som följd av våldshändelserna tolkar jag som en delvis effekt av biopower. Detta i dubbel bemärkelse eftersom det både kan ses som en konsekvens av medias objektivering av kvinnokroppar och skönhetsideal, vilket Jacobson (2007) skriver om när hon menar att det är en form av dold disciplinering. Den andra formen är det som har skett genom könsmaktordningen, att respondenterna har blivit utsatta för patriarkalt våld.

Biopower framkommer också i samband med kontrollerande pojkvänner i misshandelsförhållanden som några av respondenterna berättat om. Exempelvis kontroll av utseende (hår, kläder, vikt), sexualitet (våldtäkt) och kroppsligt (fysisk misshandel). Psykisk misshandel har alltså fått fysiska följder.

KAPITEL 6 – REFLEKTION OCH SLUTDISKUSSION

6. 1. REFLEKTION

En risk är att min feministiska hållning kan ha präglat utgångspunkten och teoretiska referenser mer än önskvärt. Respondenterna fokuserade på egna känslor, tankar och upplevelser. Även om alla respondenter var medvetna om mäns våld mot kvinnor, fokuserade de inte på patriarkalt våld, sin roll som tidigare utsatt kvinna och på våldet i sig. Lärdom: ställa precisare frågor, begränsa av ytterligare och planera in utrymme för uppföljnings-intervjuer.

6. 2. SLUTDISKUSSION

Min första forskningsfråga undrade hur kvinnor med erfarenheter av direkt patriarkalt våld upplever att de har blivit/ blir bemötta i samband med våldserfarenheterna av sin omgivning och av sociala institutioner. Nästan alla respondenter har beskrivit erfarenheter av dåligt bemötande – alltifrån sjukvård till vänskapskrets och det har varit en kamp för respondenterna att få andras bekräftelse och hjälp. Till slut hade merparten fått bra vård och socialt stöd. Endast en respondent uttrycker sig alltigenom positivt angående stöd från anhöriga och sociala institutioner.

Andra forskningsfrågan lød: ”Hur relaterar de till begrepp som brottsoffer, offer, överlevare, agent och aktörskap? Finns det något samband med hur de ser på sin identitet/ sig själva?”. Samtliga relaterade till begreppen. *Överlevare* upplevde flest respondenter som närmre sig själva, då de menade att det indikerar bekräftelse på att de har klarat sig vidare i livet. *Offer* ville ingen se sig som. Däremot menade några att de har varit ett offer när våldet skedde. *Brottsoffer* identifierade nästan ingen sig med. Till exempel svarade en kvinna att hon inte var ett brottsoffer eftersom hon inte hade blivit utsatt för överfallsvåldtäkt. Däremot hade hon blivit våldtagen och utnyttjad av en tidigare pojkvän. Detta tolkar jag vara ett led i den dolda disciplineringen eftersom den gängse samhällsdiskursen tonar ner allvaret i patriarkalt våld i nära relationer. *Agens* sågs av nästan samtliga respondenter som positivt, särskilt i form av att de *innehär* agens/ aktörskap snarare än att det är en identitet. *Aktörskap* präglade respondenternas identitet mycket, om jag tolkade dem rätt. Främst genom den förärvade styrkan de fått av att kämpa sig ur våldssituationen och få omgivningens hjälp och bekräftelse.

Tredje forskningsfrågan tog upp huruvida respondenterna upplever att normativa diskurser och

våldserfarenheten/erna har påverkat dem att anta/ och eller få en viss identitet. Centralt för mina respondenter tycks vara den självvalda identiteten, vilket inte direkt berörde erfarenheter av patriarkalt våld. Kanske kan det sammanfattas i att de erfarenheter av patriarkalt våld som de har erfarit inte (längre) är den primära faktorn som påverkar dem i livet. Alla respondenterna sa att våldserfarenheterna definitivt har påverkat dem, framförallt för att de har blivit psykiskt starkare. Enligt min förståelse har respondenterna efter sina våldserfarenheter ändrat uppfattning kring vissa diskursiva termer.

Nästan alla upplevde att *andras* bild av dem, samt den gängse bild som exempelvis media förmedlar av tidigare utsatta kvinnor, har/ hade stor påverkan för dem personligen. De ville i huvudsak inte identifiera sig med dessa bilder. Snarare bekräftas det att tidigare utsatta *omtalas* hellre än *tilltalas* och det uppmärksammas sällan i samhällsdiskursen hur tidigare utsatta kvinnor har gått vidare med livet. Det är synd, för det *finns* hopp om en bättre morgondag för de som blir utsatta för våld. Patriarkalt våld är fruktansvärt och bör motarbetas kontinuerligt. Men vi bör också se att det ger vissa erfarenheter och perspektiv eftersom det är reell verklighet för många kvinnor.

...man lär sig uppskatta småsaker i livet, det är såhär ”jamen solen skiner i tio minuter idag – gud vad härligt!” – (skrattar).

Svaret är ”ja” på min sista forskningsfråga angående om det finns ett samband mellan psykiskt våld och biopower. Det psykiska våldet tar sig fysiska uttryck – till exempel att tvingas banta, ha vissa frisyrer/ kläder och tvingas ha sex. Respondenten som beskriver hur hon var tvungen att välja mellan behandling för anorexi och pojkvännen i avsnitt 4.5. visar också hur biopower verkar. Anorexi är ytterligare en form av internaliserat psykiskt våld – både som en följd av det direkta patriarkala våldet och som en konsekvens av den dolda disciplinen som exempelvis media förmedlar genom objektifiering av kvinnors kroppar.

KÄLLHÄNVISNINGAR

TRYCKTA KÄLLOR

Bergström, Göran & Kristina Boréus (2005) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. (3e upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Bourgois, Philippe och Jeff Schonberg (2009) *Righteous Dopefiend*. Berkeley: University of California Press.

Clifford, James, 1986, Introduction: Partial truths, i *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, James Clifford och George Marcus (red).

DeWalt, Kathleen M. & Billie R. DeWalt (2011) *Participant Observation. A guide for fieldworkers*. (2nd ed.). Plymouth: AltaMira Press.

Enander, Viveka & Carin Holmberg i
Alakoski, Susanna (red.) (2007) *Lyckliga slut: Sjutton berättelser om vardagsvåldet*. Stockholm: Ordfront.

Holmberg, Carin & Viveka Enander (2004) *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrotsprocess*. Ystad: Kabusa Böcker.

Hydén, Margareta i
Heber, Anita, Eva Tiby och Sofia Wikman (red.) (2012) *Viktomologisk forskning*, Lund: Studentlitteratur.

Geller, Pamela L. & Miranda K. Stockett (ed.) (2006) *Feminist Anthropology. Past, Present, and Future*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Grimen, Harald & Nils Gilje (2007) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Diadalos.

Eliasson, Mona

i Heimer, Gun & David Sandberg (2008) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*. (2a upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Esaiasson, Peter et al (2007) *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Halvorsen, Knut (1992) *Samhällsvetenskaplig Metod*. Lund: Studentlitteratur.

Hylland-Eriksen, Thomas (2004) "Identification" ur *What is Anthropology*. London: Pluto Press.

Jackson, Sue (2011), Happily Never after: Young Women's Stories of Abuse in Heterosexual Love Relationships. *Feminism & Psychology* 2001 11: 305.

Jacobson, Maria

i Ockrent, Christine & Sandrine Treiner (red.) (2007) *Kvinnornas svarta bok. En antologi om kvinnors situation i världen idag*. Malmö: Damm Förlag AB.

Johnsson-Latham, Gerd

i Heimer, Gun & David Sandberg (2008) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*. (2a upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Lacan, Jacques ([1960] 1977) The Subversion of the subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious. *Écrits: A Selection*, 1977, Chapter 9: 293- 325, Tavistock: Routledge.

Leisenring, Amy (2006) Confronting "Victim" Discourses: The Identity Work of Battered Women. *Symbolic Interaction* [0195-6086] 2006 29 3: 307.

Lundgren, Eva et al (2001) *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. Umeå: Åströms tryckeri AB.

Mascia – Lees, Frances E. & Nancy, Johnson Black (2000) *Gender and Anthropology*. Illinois: Waveland Press, Inc.

McCracken, Grant (1988) *The Long Interview*. Sage University Paper Series on Qualitative Research

Methods, Vol. 13, Newbury Park: SAGE Publications.

Ortner, Sherry B. (1996) *Making gender: the politics and erotics of culture*. Boston: Beacon Press.

Uhnöo, Sara i

Heber, Anita, Eva Tiby och Sofia Wikman (red.) (2012) *Viktologisk forskning*, Lund: Studentlitteratur.

Wies, Jennifer R. & Hillarey J. Haldane (ed) (2011) *Anthropology at the front Lines of Gender-Based Violence*. Nashville, Tennessee: Vanderbilt University Press

Wennstam, Katarina & David Sandberg

i Heimer, Gun & David Sandberg (2008) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*. (2a upplagan). Lund: Studentlitteratur.

OTRYCKTA KÄLLOR

Internet:

European Womenlobby, (2006), *EWL's Beijing+15 Report on Women and the Media*, Recommendation 2006/952/EC 24 Directive 2007/65/EC från

http://www.womenlobby.org/spip.php?action=acceder_document&arg=211&cle=10d83056c2a6d189f56d51118d554c27b64e70ee&file=pdf%2FMEDIA_EWL_Beijing_15_Report_Feb_2010.pdf&lang=en

Intervjuer, muntliga:

19 november 2012

3 december 2012

5 december 2012

Intervjuer, skriftliga, inkom:

6 december 2012

10 december 2012

18 december 2012

21 december 2012